

Yrjö Sepänmaa^a

”Ihmeteltävä paratiisi ja hyödynnettävä resurssi” Metsää lukemassa ja kokemassa

Jukka Mikkonen:

Metsäpolun filosofiaa. niin&näin, Tampere, 2017. (103 s.)

Jukka Mikkonen lopettaa kolmesta esseestä koostuvan *Metsäpolun filosofiaa* -kirjasensa neuvoon sulkea kirja ja lähteä metsään, ”mehtäapisen” lukuun. Luonto on kirja, jota kulkija lukee, kukin taitonsa mukaan. Kirjoittaja välittää sitten lukutapansa, havaintonsa ja kokemuksensa lukijalleen. Kirjoittamisen kaltaista löytyy myös luonnosta: kirjanpainajan kulkureitit puun ja kuoren välissä, näissä ”kaarnakuoriaisten yömkuvioissa arvoituksellinen viesti” (s. 55). Ihmisen kirjoitusta on helpompaa lukea – koska se on lajitoverin.

Ensimmäinen essee, ”Metsän kauneus”, on filosofisesti painokkain ja liittyy metsää laajempaan ympäristöesteettiseen keskusteluun tiedon ja mielikuvituksen suhteesta, tarkastelijan sisä- ja ulkopuolisuudesta tai kohteen rajoista ja rajattomuudesta. Mikkonen tarkastelee mm. Emily Bradyn, Allen Carlsonin, Ronald Hepburnin, Holmes Rolstonin, ja Yuriko Saiton näkemyksiä. Kaksi muuta esseettä, ”Tulisijan äärellä” ja ”Lahopuun lumo”, ovat omakohtaisempia, kokemusten ja elämysten pohdiskelua, luontoesheitä, joissa kokija on persoonallaan mukana. Niin lahoamisessa kuin puun palamisessakin on perustaltaan kysymys samasta asiasta; lahoaminen on hidas, savuton palaminen (s. 39). Lahopuu on metsässä ihmisen kannalta hyödytön, metsätaloudellisesti tappiollinen, mutta luonnon monimuotoisuuden kannalta merkitsevä.

Esinäkijä ja -kokija

Minäkeskeisyys on esseelle tyypillistä. Juhani Karila kirjoittaa esseessään ”Jäniksen kuolema” (kokoelmassa *Jotkut taas väittävät*, 2017): ”Oioitakeoon yksi väärinkäsitys: eräkirjallisuudessa pääosassa ei ole luonto. Pääosassa on ihminen, joka toimii luonnossa ja näkee sen yhtäaikaan ihmeteltävänä paratiisina ja hyödynnettävänä resurssina.” (Karila 2017: 18.) Tätä tarkastelijan ja kohteen rajankäyntiä Mikkonen tekee. Luonnonmetsä on tuo Karilan ”ihmeteltävä paratiisi” ja siihen Mikkonen keskittyy, jopa niin että pitää varsinaisina metsinä vain luonnonmetsiä.

Hyödyntämistäkin Mikkonen tarkastelee, mutta suppeamuotoisena, kevyenä puun kotitarveottona rakentamiseen ja lämmitykseen. Puun luonne näkyy kaadettunakin: halottaessa, palamistavassa. Kirjoittaja pilkkoo puita ja istuu takkatulen äärellä tai saunan lauteilla filosofoiden. Hän on läsnä tarkastelijana ja kokijana, tunnelmaa hakevana, harvemmin toimijana ja tekijänä. Tekeminen on enemmänkin takkatulen kohentelua, ei palamisen jouduttamiseksi, vaan koska kohentelijaa viehättää John Deweyn sanoin (s. 47) ”silmiensä edessä tapahtuva, alati värejään vaihtava ja mielikuvitusta kiehtova kuvaelma”.

Olennaista Mikkoselle on rationaalisen filosofisen analyysin ja omien havaintojen ja kokemusten yhdistäminen. Teoriakeskustelussa hän välttelee jyrkkiä puolenalintoja ja ehdottomia kannanottoja: sellaiset johtaisivat tallovaan ja yksioikoiseen ”käsitteelliseen metsätyökoneeseen” (s. 13). Tieto, arkijärki ja intuitio ovat kaikki tarpeellisia (s. 18). Tiedon määrävään asemaan hän suhtautuu varauksellisesti – ainakin pitää kysyä, millaista. Riittääkö yleistieto, vai tarvitaanko luonnontutkijan tietoa? Entä kuinka tärkeää on kansanrunouden, myyttien, kansantietouden, kertomusten ja kaunokirjallisten kuvausten tuntemus? Tällaista kulttuuriperintöä kuuluukin tuntea, ja humanistinen ympäristöntutkimus ottaa sen vakavasti. Mielikuvitus luo oman kerroksensa ympäristöön.

Otsikossa esiintyvä *metsäpolku* jää abstraktioksi, viittaukseksi saksalaisfilosofeihin ja ehkä myös saksan kielen moniselitteiseen fraasiin *auf dem Holzweg sein*. Odotin suhteellisen sananmukaista painottumista liikkumiseen, nykyiseen mobiilistetiikkaan (Haapala & Naukkarinen 2006). Polkuhan on yhdenlainen tie, joka paljastaa ja kätkee näkymiä, kuten Martti I. Jaatinen teoksessaan *Tie suomalaisessa maisemassa*

a. Itä-Suomen yliopisto, yrjo.sepanmaa@uef.fi

(1967) osoittaa, sanoin ja valokuvin. Tarkastelun yksi kehys ovat kävelyesset Henry David Thoreau ja Markku Envallin tyyliin. Mikkonen mainitsee Juhani Ahon, jolle polut ovat tavallaan itsestään syntyneitä, ”itse itsensä kulkeneita” (s. 95). Usein ne ovat alun perin eläinten polkemia ja eläimet pitävät niitä avoimina edelleenkin.

Kulkemisesta jää maastoon jälki. Toisenlainen jälki jää kulkijan ruumiiseen ja mieleen: metsällä on terveys-, hyvinvointi- ja virkistysvaikutuksensa, samalla lähtee liikkeelle ajatuksia. Polkujen muotoutumisessa on takana paitsi reitin helppokulkuisuus ja lyhyys myös halu hakeutua avarampia näköaloja tarjoaville harjuille ja kallioille, kiville tai merkkipuille. Polku tekee kulkemisen tutuksi ja turvalliseksi. Poluton metsä on ryteikköinen, hankalakulkuinen, eksyttävä, mutta omia teitään kulkevalle seikkailumieliselle houkutteleva.

Luonnonmetsä – kulttuurimetsä – metsäkulttuuri

Mikkosella on esteettispainotteisessa metsän filosofiassaan monia rajauksia. Ensimmäinen on tarkkailevan kulkijan kokemus (ei ”oikeaa” työtä tekevän kokemusta), toinen on kokemuksen rajaaminen metsän sisällä olemiseen (ei lennosta, ei reunan takaa avoimilta vesiltä tai viljelysiltä), kolmas itse metsän rajaaminen luonnontilaiseen tai ainakin sitä lähellä olevaan (ei hoitometsää, talousmetsää, ei kaupunkimetsiä puistoista puhumattakaan).

Ei metsää ole vain luonnonmetsä, ihanteellisestikaan, kuten Mikkonen haluaa tulkita (viitteessään 5). Metsiä on monenlaisia, ja ihmisen käsittelemät ovat luonnonolojen lisäksi hoitajansa ja takana olevan metsäpolitiikan näköisiä.

Mytologinen, mystisen sadunomainen suhde liittyy nimenomaan luonnontilaiseen metsään. Sellainen näyttäytyy salaperäisenä, kun hahmot saavat ihmismäisiä tulkintoja. Samoin kuin on erilaisia metsiä, on erilaisia kulkijoita ja tarkastelijoita. Metsämaut ja -mieltymykset vaihtelevat.

Ihmisen jalan- tai kädenjälki näkyy metsässä. Jokamiehen oikeus sallii metsässä liikkumisen ja mm. marjojen ja sienten poimimisen; metsästys on luvanvaraista. Käynnistä jää jälki – kevyt tai syvä, hetkelinen tai kestävä. Dramaattinen, joskin ajan myötä umpeen kasvava haava jää, kun kirveen sijasta käytetään monitoimikonetta. Totaalisinta muutosta edustavat pellonraivaus sekä liikenneväylien, teollisuusalueiden ja kaupunkien rakentaminen.

Formalistiselle kriitikolle metsä on rakenteita, tiloja, näkymiä, kiinnekohtia. Maisema-arkkitehti näkee metsän tilallisena rakenteena, ja hänen näkemystään voidaan soveltaa metsänhoitoon (ks. Louekari 2006). Funktionaalinen kriitikko katsoo käsittelyn tarkoituksenmukaisuutta puuntuoton, riistan, virkistysmahdollisuuksien, matkailun, ekologisuuden ja monen muun kannalta.

Metsä on erilainen tarkkailevalle ulkopuoliselle kuin siitä elantonsa saavalle ja siinä työtä tekevälle metsänhoitajalle tai metsurille. Mikkonen keskittyy kulkijan kokemukseen. Voiko metsän – tai taiteen – kokea väärin, erehtyä? Yksi väärinkokemisen tapa on väärässä kategoriassa tarkastelu: luonnonmetsän näkeminen omistajansa pittaamattomuutena tai saman moninaisuuden odottaminen hoitometsältä.

Käsittely vaikuttaa metsään ja muovaa sitä myös esteettisten periaatteiden mukaan. Ruohonjuuritason metsäkriittikkä on esimerkiksi taimikon harventajan arvio ja päätös, mitä kaataa ja mitä jättää. Aldo Leopoldiin tukeutuen Mikkonen toteaa (s. 41): ”*Jokainen kaadettu tai kaatamatta jätetty puu on arvostelma, jonka perusteita on punnittava. Metsässä tehdään päätöksiä, joilla on kauaskantoiset seuraukset.*”

Metsä ekosysteeminä

Metsä ei määrity vain puiden ja pensaiden kautta. Aluskasvillisuus ja maaperä, eläimistökin, merkitsevät. Metsä on omanlainen ekosysteeminsä ja habitaattinsa. Tätä kautta tulevat mukaan havainnot ja kokemukset kaikkien aistien välittiminä: lintujen laulu, puiden humina tuulessa, havupuiden tuoksu, sammalten pehmeys tai kallion kovuus, marjojen maku. Odotukset ja pelot vaikuttavat. Karhuja ja susia halutaan olevan olemassa, mutta lähikontaktia vältetään; hirvikärpäset, punkit, paarmat ja sääsket ärsyttävät.

Ihminen toimii osana ekosysteemiä, oli se luonnontilainen tai hänen sääntelemänsä tai rakentamansa. Kulttuuriset systeemit edellyttävät ylläpitoa, hoitoa, aktiivisuuttamme. Luonnontilainen metsä on prosessi, tapahtuma, oma ekosysteeminsä, johon kuuluu elinkaaren mukainen lahoaminen, mutta myös häiriöitä ja korjausliikkeitä. Eläintuhoja ja tuhohyönteisiä ilmaantuu. Salaman syyttämä metsäpalo tai entisajan kaskenpoltto on katastrofi lyhyellä perspektiivillä, mutta pitemmällä aikavälillä luonnollinen ja

hyväatekevä – ei siis vain tuho, vaan uuden kierron alku ja monelle eläin- ja kasvilajille elinehto (s. 54; myös Veikko Huovinen, *Puukansan tarina*, 1984.) Kasvun voi pysäyttää ja tehdä tyhjäksi pellonraivaus, tienrakennus ja asutuksen leviäminen. Pyörremyrsky, tuhohyönteiset, palo, sääolojen äkillinen muutos tai avohakkuu ei samalla ehdottomuudella pysäytä.

Soveltava esteetiikka on metsänhoitoa joidenkin esteettisten periaatteiden ja näkemysten mukaan. Hoito voi tapahtua puuntuottoa tai muuta tuottoa painottaen, mutta se voi painottaa myös virkistyskäyttöä tai olla esteettisesti suuntautunutta, kuten puistojen ja puutarhojen suunnittelu ja hoito.

Metsän kokeminen on esivaihe ja pohjatyö ympäristön suojelulle ja käsittelylle. Kuitenkin Mikkonen lähes sivuuttaa miljöönrakentamisen kysymykset, vaikka toteaa (s. 18): ”Ympäristösuunnittelussa esteettisiä tekijöitä voidaan tutkailla niistä liikutumatta.” Suunnittelua hallitsee viileä järki, tunne jää taustalle.

Metsätaide ja -viihde

Luonnon- ja hoitometsän eron Mikkonen rinnastaa kiinnostavasti, mutta lukijassa myös epäilyksiä herättävästi taiteen ja viihteen suhteeseen. Luonnonmetsä on hänelle vaativaa, vakavaa taidetta, kulttuurin-, talous- tai hoitometsä taas helppotajuista viihdettä, säännöllisyytensä ja pelkistyneisyytensä takia ymmärrettävämpää. Taiderinnastusta käyttäen voisi kysyä, onko minimalismi välttämättä viihteellisempää tai helpompaa kuin runsaus, maksimalismi. Tässä palataan kysymykseen metsän kielestä, kieliopista. On eri puulajeja ja erilaista aluskasvillisuutta, joka on yksi metsien tyyppiä peruste.

Voidaan perustellusti ajatella, että kun kulttuurimetsä on ihmisen enemmän tai vähemmän muovaamaa, sen ymmärtäminen on toiselle ihmiselle helpompaa. Olisiko niin, että käsiteltyä metsää hallitsee järki, luonnonmetsää tunne? Luonnonmetsän tunnelma voi olla salaperäinen, mielikuvituksen vetoava, pelottava, ajaton. Sen analysointiin sopivin keino saattaa olla taide ja taiteellinen tutkimus Ritva Kovalaisen ja Sanni Sepon *Puiden kansan* (1997) tapaan.

Metsiä muokataan erilaisiin tarkoituksiin, puuntuotosta virkistyskäyttöön, aineellisista arvoista henkisiin, aineettomiin. Aina metsä on ymmärrettävä ekosysteemiksi. Ihanteena on sivistynyt metsänhoito; puhuisin metsäkulttuurista ja metsäsivistyksestä, parhaimmillaan metsäviisaudesta. Tämä tarkoittaa yhteistyötä metsäluonnon kanssa: hoitamista, huolenpitoa, jalostusta. Metsäkulttuuri – niin kuin muukin kulttuuri – voi olla sivistynyttä tai sivistymätöntä. Tässä metsäestetiikka ja -etiikka muodostavat parin.

Luonnon- ja kulttuurimetsän välillä on liukuma. Täydellisestä ihmisen poissaolosta siirrytään täyteen ihmisiippuvuuteen, jonka jalostuneinta muotoa edustavat elävää ja kasvavaa biomateriaalia käyttävät puutarha- ja puistotaide.

Maanviljelys ja metsänhoito koskettavat toisiaan puhuttaessa negatiivisesti puupelloista. Tällä viitataan siihen, että metsistä voidaan kehittää yksilajinen ja siksi todennäköisesti yksitoikkoinen viljelelmä – tai pelto metsitetään suorariviseksi puupelloksi. Myönteisessä merkityksessä näen maan- ja metsänviljelyn (*agriculture – silviculture*) sukulaistoimintoina, maan hyödyntämisenä: on hyvää ja tarpeellista metsänviljelystä niin kuin on hyvää ja tarpeellista maanviljelystäkin, olipa viljelyn tarkoitus taloudellinen toimeentulo tai virkistys- ja elämyskäyttö.

Filosofisen metsäkävelyn anti

Kirjan kuvituksena on aarniometsää Sanni Sepolta ja Ritva Kovalaiselta sekä lahoppua Mikkoselta itseltään. Ehdoton löytö on kuitenkin mustavalkoinen kuva vuodelta 1923: filosofit Martin Heidegger ja Hans-Georg Gadamer sahapölkkyllä vastakkain yhteisissä sahauspuuhissa. Tarkoitus lienee aikanaan ollut osoittaa filosofian käytännönläheisyyttä ja sitä, että ajattelijakin osaa tehdä jotain käsillään. Ajatuksen tiet voivat kyllä osoittautua myös mihinkään johtamattomiksi harhapoluiksi (*auf dem Holzweg sein*), jolloin voi vain kääntyä jälkiään takaisin.

Mikä on ero metsän ja metsäpolun filosofialla? Metsän filosofiasa voidaan pohtia esimerkiksi, kuuluuko kaatuvan puun ääni, jos kukaan ei ole kuulemassa. Metsäpolku tekee näkyväksi ihmisen, kulkijan. Kyse on ihmisen ja metsän suhteesta, vuorovaikutuksesta. Paino on kulttuurisessa tarkastelussa. Mikkonen rinnastuu sahaan tarttuneisiin Heideggeriin ja Gadameriin. Kokemus on metsässä kulkevan ja nautinnokseen puuhailevan kokemus. Toista olisi metsästä toimeentulonsa työllään hankkivan työkokemus, työn esteetiikka. Myös asenne, tarkastelutapa olisi silloin toinen.

Mikkosen pääpaino on ”ihmeteltävässä paratiisissa”, luonnonmetsissä ja sellaisilta vaikuttavissa. Myös toisella puolella, ”hyödynnettävällä resursilla”, on estetiikkansa. Se näkyy ja vaikuttaa metsänkäsittelyn opeissa ja siinä, millainen metsäkuulttuurimme on. Kulttuurin tulisi tälläkin alueella olla sivistystä ja viisautta.

Aihepiiriin mahdollisuuksiin nähden Mikkosen kirjanen on teemoiltaan oikukas, kattavasta filosofiasta kehikosta puunpoltoon ja lahopuihin hyppäävä. Sanalle ja kuvalle perustuvia kokemuspohjaisia metsäkirjoja ja dokumenttielokuvia on viime vuosina tullut useita, uusimpana Anu Kuivalaisen filmi *Sielunmetsä* (2017). Ajantasaisesta ympäristöfilosofiasta lähtevää systemaattista esitystä ei kuitenkaan ole näkynyt, ei suomeksi eikä tietääkseni muillakaan kielillä.

Alan klassikko on Suomessakin metsäalan opetukseen 1900-luvun alkukymmeninä vaikuttanut saksalaisen Heinrich von Salischin *Forstästhetik/Forest Aesthetics* (1885/1902/1911; englanniksi 2008), joka keskittyy talousmetsän rakenteelliseen, arkkitehtoniseen kauneuteen. Näitä oppeja on sitten Wilhelm Stölb viime vuosina nostanut esille, päivittänyt ja kehittänyt, omana painoituksenaan suojele ja kokemus, mieli tai sielu. Tätä saksalaiskaksikkoa Mikkonen ei yllättävästi mainitse.

Uudelle metsän filosofialle tai metsäfilosofialle olisi metsäalalla kysyntää ja käyttöä, sosiaalinen tilaus. Mikkosella on edellytykset tähän vastaamiseen; siitä kielii jo kirjallisuusluettelon sivumäärään nähden jopa suhteeton laajuus. Näen nyt ilmestyneen kolmen essein sarjan kirjallisena trailerina, lupauksena tulevasta.

Kirjallisuutta

- Ciancio, Orazio (1997, toim.). *The Forest and Man*. Accademia Italiana di Scienze Forestali, Florence.
- Haapala, Arto & Naukkarinen, Ossi (2006, toim.). *Mobiiliestetikka. Kirjoituksia liikkeen ja liikkumisen kulttuurista*. Kansainvälinen Soveltavan Estetiikan Instituutti, Lahti.
- Huovinen, Veikko (1984). *Puukansan tarina*. Otava, Helsinki.
- Jaatinen, Martti I. (1967). *Tie suomalaisessa maisemassa*. WSOY, Helsinki.
- Karila, Juhani (2017). Jäniksen kuolema. Teoksessa Vaarala, Noora (päätoim.) *Jotkut taas väittävät. Kirjoituksia kulttuurijournalismin mestareilta*. Suomen Kulttuurirahasto, Helsinki, 16–23.
- Kovalainen, Ritva & Seppo, Sanni (1997). *Puiden kansa*. Pohjoinen, Oulu.
- Louekari, Lauri (2006). *Metsän arkkitehtuuri*. Oulun yliopisto, Arkkitehtuurin osasto, Oulu.
- Salisch, Heinrich von (1885/1902/1911). *Forstästhetik*. Verlag von Julius Springer, Berlin.
- Salisch, Heinrich von (2008). *Forest Aesthetics*. Translated by Walter L. Cook Jr. and Doris Wehlau. The Forest History Society, Durham, North Carolina. (Käännös vuoden 1902 painoksesta.)
- Salo, Kauko (2015, toim.). *Metsä. Monikäyttö ja ekosysteemipalvelut*. Luonnonvarakeskus (Luke), Helsinki.
- Sepänmaa, Yrjö (2012). Ympäristösivistys on kulttuuria, valistusta ja viisautta. *Kanava* 3/2012, 31–35.
- Sepänmaa, Yrjö & Heikkilä-Palo, Liisa & Kaukio, Virpi (2003, toim.). *Metsään mieleni*. Maahenki, Helsinki.
- Stölb, Wilhelm (2005/2012). *Waldästhetik – über Forstwirtschaft, Naturschutz und die Menschenseele*. Verlag Kessel, Remagen-Oberwinter.

Elokuvia

- Kuivalainen, Anu (ohjaus) (2017). *Sielunmetsä*. Filmimaa, Helsinki.
- Suhonen, Ville & Saarniluoto, Kim (ohjaus) (2012.) *Metsän tarina*. Matila Röhr Productions, Helsinki.